

ՄԻՈՆ

ԼԹ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

«سور» مجله ارمنی شهری، دینی، ادبی، ثقافیه

"MION" ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY

1965

Մարտ

Թիւ 3

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԼՈՅՍԻ ՍԵՐՄՆԱՑԱՆՆԵՐ

Աւելի քան հազար հինգհարիւր տարիներու հեռաւորութենէն եկող սրբազան ձայն մը այսօր անգամ մը եւս կը մղէ մեզ ամփոփուելու և յետադարձ ակնարկով մը թափանցելու այն պատճառներուն ու զաղափարականներուն՝ որոնք ստեղծողներն եղան մեր բաղձաչարչար ցեղի արիւնոտ պատմութեան ամենէն փառաւոր իրադրոժումին՝ Վարդանանց Հերոսամարտին։ Այդ պայքարը նախապայմանօրէն գուպար մըն էր մըդւած յանուն լոյսի ու ազատութեան, յանուն հաւատքի ու հայրենիքի։ Գալիք հաղարամեականներու կեանք մը կռանող հերոսացումն էր ան ժողովուրդի մը, որ տակաւին հազիւ կէս դար առաջ հոգեկան և իմացական լոյսի իր ատակութեան բարձրագոյն փաստը գրեցրու հրաշարար գիւտով տալէ ետք, անվարան ձեռք կ'առնէր սուր ու աղեղ՝ ի պաշտպանութիւն նոյն այդ ոգեկան արժէքներուն։ Ու ասիկա դարաշրջանի մը և միջավայրի մը մէջ, երբ, քաղաքական բոլորովին ձախող պայմաններու դասաւորմամբ մը, նոյնինքն մեր ցեղի Ֆիդիքական գոյութիւնը վտանգուած էր։

Հոս է ամենէն հիմնական արժէքը Վարդանանց ընդդիմութեան. գրեթէ առաջիններէն ըլլալով Գրիստոնէութիւնը որպէս բարձրագոյն կրօնք ընդունող, կարճ ժամանակի մը մէջ խորապէս ընկալելով զայն մեր կեանքէն ներս ու դառնալով իրադրոժողները անոր ամենամաքուր պատուիրաններուն, 451-ին արդէն պատրաստ էինք ժողովրդական տարերային դիմադրութեամբ մը պաշտպան կանգնիլ այդ կրօնքին, այսինքն պահպանել այն ամէնը ինչ որ կը նկատէինք բարոյական և իմացական հարստութիւն։ Վարդանանց ճակատամարտը տրամաբանական բարձ-

րակէտն էր դեղային զարթօնքի այն ալիքին՝ որ սկսած էր դար մը առաջ Քրիստոնէութեան ի Հայաստան մուտքով և զարգացած՝ Սահակ-Մեսրոպեան հրաշքով:

Մարդոց հաւաքականութիւն մը այն ատեն միայն կը համախմբուէր ու կը կազմէր ցեղային ամբողջութիւն՝ երբ զլիսաւոր և միակ գաղափարական մը կը դառնայ շողկապող ուժը կեդրոնախոյս բոլոր ձգտումներու միջեւ: Այլապէս, տուեալ հողամասի մը վրայ բնակողներ բաժնուած կը մնան փոքր խմբաւորումներու, առանց ունենալու հասարակաց նշանաբան մը, գաղափարական մը, ձգտում մը:

Մեր պարագային, որպէս ազգ կազմաւորման և ինքնայատուկ դիմագիծի մը տիրացման միակ և անփոխարինելի միջոցը հանդիսացաւ Քրիստոնէութիւնը, այն կրօնը, որ իր գաղափարաբանութեամբ և ըսկըրունքներու մարդկայնութեամբ եղաւ գերազոյնը բոլոր կրօնքներուն: Եւ որպէս այգալիսին, ան ընդունուեցաւ մեր նախահայրերէն աւանդէն անկեղծ սրտով և ամբողջական իւրացումով. իսկ այս ընկալումը այնքան խոր և լման էր, որ նոյն այդ կրօնքին մենք տուինք բոլորովին ազգային իւրայատուկ նկարագիր մը և գունաւորում, հարազատ մնալով հանդերձ անոր վեհ և ամբողջ տիեզերքը ընդգրկող սկզբունքներուն: Ասոր փաստն է Հայաստանէն ներս Քրիստոնէութեան պետականացումը առաջին իսկ օրէն: Ասոր փաստն են մայր հայրենիքի սուրբ հողին վրայ բարձրացած Միածնաէջ Ս. Տաճարը իր հրաշագործ Իշման Խորանով, ինչպէս նաեւ մեր նուիրապետական Աթոռները, որոնց կարգին Նրուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Մայրավանքը՝ իր սրբավայրերով և վայելած անգնահատելի իրաւասութիւններով: Տակաւին, ասոր փաստն են Հայաստանի իւրաքանչիւր բլրան վրայ և իւրաքանչիւր հովտին մէջ դէպի բարձունքներ նետուող մեր անհամար կաթուղիկները, գեղեցկագոյն և ամենահաստատ ապացոյցները մեր Քրիստոնէութեան և ազնուագոյն սկզբունքներ ընկալող ցեղային մեր նկարագրին:

Ու այս բոլորը ի մի բերելով՝ կարելի կ'ըլլայ ուրուագրել դիմագիծը Հայ Հոգիին, որ բնազդական մղումով մը վեր կը բարձրանար գինք շրջապատող խաւարի ամայնքներէն ու կը գրկէր Քրիստոնէութեամբ եկող լոյսը. լոյսը հոգիին, լոյսը մտքին: Գրեթէ Գիւտը ամենէն աւելի ղգացուած պահանջքի մը գեղեցիկ արդիւնքն է, ցեղի մը նկերտումը՝ սեփական գիր, գրականութիւն, սեփական խօսք ու ձայն ունենալու: Ասիկա առաջին յայտարար նշանն էր որպէս ցեղ մեր կազմաւորման, մէկ իտէալի, կրօնքի ու հայրենիքի գաղափարականներուն շուրջ մեր խմբուելուն:

Այս բոլոր իրադրութիւններուն հետեւանքն էր Վարդանանց հերոսամարտը, ինչպէս որ մեր հետագայ պատմութեան ալ բոլոր դէպքերը իմաստ, նկարագիր, մարմին ու ձեւ կը ստանան անով: Քրիստոնէական կեանքը եղաւ մեր իտէալը, և մեր աւանդութիւնները, բարքերն ու սովորութիւնները իբր հիմ և կորիզ ունեցան այդ ոգին և այդ շունչը: Չունեցանք մեծ թիւով աստուածաբան Վարդապետներ և տեսարաններ, որովհետեւ մենք Քրիստոնէութիւնը ապրեցանք, ոչ թէ վարդապետեցինք: Ու որպէս քրիստոնեայ կարենալ ապրելու համար մենք տուինք

այն՝ ինչ որ ամենէն աւելի թանկագինն էր մեր կեանքին մէջ—մեր կեանքն իսկ։ Մեզմէ պահանջուեցան ամենէն սուկալի զոհողութիւններ, բայց թուլացումի և տկարացման փաստերը քիչ են մեր պատմութեան մէջ—ընդհակառակը, տկարացման և դիմափոխման նման դէպքեր աւելի խոթունէ կերպով կը շնչառեն ու կ'իմաստաւորեն մեր հոգեկան տոկունութիւնն ու դէպի լոյս ձգտումը։ Մենք եղանք «լոյսի զաւակներ» և դէպի լոյս քալողներ, և, հակառակ որ մեր ճամբան «փուշերով սալարկուած» էր, մեր վերելքը հաստատ եղաւ ու վճռական։ Մեզի վերապահուած էր ամենէն դժուարինը՝ ճակատագիրներուն, սակայն հոգեկան արիութեան և պայծառատևութեան հետ մեզի չպակսեցան Վարդանի և Ղեկնդի շունչով ու ջերմեռանդութեամբ զինուած առաջնորդներ, որոնք հանդէս գալով մեր պատմութեան տաղնապալի շրջաններուն, մեր փոթորկահար տապանը ուղղեցին դէպի խաղաղ կայքեր։ Վարդանանք դարձան ներշնչումի վառարաններ, որոնցմէ առինք և կ'առնենք տակաւին արիութեան և հաստատակամութեան մեր օրինակները։

Ճակատամարտը, Աւարայրի դաշտին վրայ և հաղիւ մէկ օր տեւող, մղուեցաւ յանուն կրօնքի, յանուն հայրենիքի և յանուն լուսաւորութեան։ Զօրավարը, անհամար պատերազմներու յաղթական ռազմիկը, ինքզինք կ'անմահացնէր ոչ թէ ռազմադաշտին վրայ իր նահատակութեամբ, այլ իր սիրելի զինուորներուն ուղղած վերջին ճառով, որ պիտի կարենար փառքը կազմել տեւէ մեծահոգակ կրօնականի։ Ճառ մը, որ բիւրեղացումն է Վարդանի հոգիին ու զգացումներուն և որ միաժամանակ կը կազմէ ամենէն յստակ բացատրութիւնը մղուելիք պատերազմի «ինչու»ին և «ինչպէս»ին։ Վայրագ դուպարներու հերոսն էր Վարդան, և քաղաքականութեան և դիւանագիտութեան մարդ մը, որ սակայն կրնար, մեր պատմութեան ամենէն բախտորոշ մէկ պահուն՝ դադափարաբանութեան մը շուրջ համախմբել իր զինուորներն ու ժողովուրդը և թշնամիին հետ գօտեմարտի բռնուիլ ի պաշտպանութիւն Քրիստոնէութեան ու անով իրազործելի իմացական և հոգեկան յաղթանակներու։

Իսկ անդին վարդապետ մը համեստ, որ պիտի դառնար մեր դըպրութեան ամենէն թանկագին գոհարը և իր մատենածով մեր հոգիներուն պիտի պատճառէր այնքան խորունկ խոփքներ, եղիշէ Պատմիչը, Վարդանանց պատմութիւնը ընող իր գրքին մէջ պիտի գրէր սքանչելի ճշգրտութեամբ։

«Եւ այժմ ամէն չարիքները մարդուն միտքը կը մտնեն անուսուրեան հետեւանքով։ Կոյրը արեւուն ճառագայթներէն կը զրկուի, իսկ տղէտը կը զրկուի կատարեալ կեանքէն։ Լաւ է աչքով կոյր ըլլալ, քան թէ մտքով։ Ամբողջ մարմնոյն կենդանութիւնը հոգեկան է, իսկ մարմինն ու հոգին կառավարողը միտքն է» («Պատմութիւն», Երկրորդ Յեղանակ)։

Այս գիտակցութիւնն էր որ տանջեց մեր նախահայրերը և միաժամանակ մղում տուաւ օորովիլու և բարձրանալու անոնց զնացքին. ա՛յս գիտակցութիւնն էր որ դարձաւ նկարագիր դալիք սերունդներուն և կիզակէտ՝ մեր բոլոր ձգտումներուն։ Յանուն ա՛յս գիտակցութեան, յանուն խղճի ազատութեան և յանուն լոյսի էր որ Վարդան և իրենները նահատակուեցան, ու իրենք իսկ դարձան լոյս, դարձ ի դար հոգիներէ ներս սփռելու շող մը, երանք մը իրենց անմարելի ճառագայթութեմէն։

Վարդան և իր զինակիցները գիտակից էին իրենց առած քայլին ու անոր ճակատագրական արդիւնքներուն: Գրեթէ վստահ էին պատերազմի դաշտին վրայ իրենց կրելիք Ֆիզիքական պարտութեան: Սակայն նման պարտութիւն մը միայն կրնար փրկել մեր ցեղը յախտնական կորուստէ, ու անոր ընծայել կեանքի ուղեգիր. ապրելու համար պէտք էր մեռնիլ, այս էր կեանքի օրէնքը՝ եթէ ապրուելիք կեանքը պիտի ըլլար գեղեցիկ, առաքինի և համաձայն մեր դաւանած սկզբունքներուն ու կանոններուն: Այսպէս էր որ անլսելի քնացին աղաղակները բոլոր վասակներուն, որոնք դիւանագիտական ու քաղաքագիտական իրենց հաշիւներուն համաձայն՝ մեր գոյատեւումը կը փնտռէին զիջողութեան և սկզբունքներէ հրաժարման մէջ: Բայց նման կեանք մը միմիայն ստրուկներու պիտի վայելէր, կոյր և կամազուրկ մարդոց խումբերու, ոչ երբեք ինքնագիտակից և «կատարեալ կեանք»ի հետամուտ ցեղի մը: Բնոր մը զիջողութիւն մեր սկզբունքներէն՝ պիտի նշանակէր անվերականգնելի խախտումը մեր կեանքի հաւասարակշռութեան ու արժէքներուն, կործանումը մեր բարոյական կշիռքին:

Իսկ մենք առաքինութիւնն ենք ունեցեր ապրելու համաձայն մեր խղճին ու դաւանանքին, առանց անսալու այն բոլոր ծուռ փաստարկութիւններուն՝ որոնք կրնային մեզ շեղեցնել մեր լուսանպատակ ուղիէն: Տուժե՞ր ենք. սակայն ո՞վ պիտի կշռէ չափը մեր կորուստին կամ չահին: Մեր կեանքը մեր անցադիրն է, ու կը քալենք բաց և լուսողող ճակատներով. ասիկա արժանիք մըն է և իրագործում մը, որոնցմով շատ ազգեր չէ որ կրնան պարծիլ:

Այսպէս ըմբռնուած կեանքի մը համար էր Վարդանանց և Ղեւոնդեանց ընդգիծութիւնն ու նահատակութիւնը, որ «մահ իմացեալ» էր ու ատով իսկ աւելի իմաստաւորուած ու անգնահատելի մեզի համար: Այսպիսի կեանքի մը համար մղուած անհատնում պայքարներով էր որ երկնը երեւաւ մեր պատմութիւնը, և այսպիսի կեանքի մը իտէալով է որ կը քալենք այժմ, միշտ մեր նախնիքներուն հետ և միաժամանակ միշտ յառաջահայեաց ու վճռակամ: Յեղ մը որ իր գոյութեան փաստն ու ինքզինքը ըլլալու ապացոյցը կու տայ աւելի քան հազար հինգհարիւր տարի առաջ այսքան անկրկնելիօրէն չքեղ իրագործումով մը, իրաւունք ունի ապրելու խաղաղ և երջանիկ կեանք մը այս արեւին տակ:

Իսկ այդ կեանքի ուղին լուսաւորուած է Վարդանով ու իր զինակիցներով, անոնցմով՝ որոնք եղան սերմնացանները լոյսի անկորնչելի սերմերու: Այդ սերմերը, միշտ լիցեաւորուած մեր սուրբերու և հերոսներու ոգիով, եղան հացն ու սնունդը մեր հետագայ կեանքին, դառնալու համար այժմ լուսաւոր ուղեցոյցներ՝ երեւութապէս անհանգրուան մեր կիսադարեան թափառումներուն:

Փա՛ռք է մեզի համար՝ ունեցած ըլլալ Վարդաններ և Ղեւոնդներ, սակայն աւելի մեծ փառք է՝ ապրիլ ու գոյատեւել անոնց օրինակով և ոգիով, միշտ ունենալով վստահութիւնը թէ՛ Հայուն Աստուածը պիտի ըլլայ նախախնամողն ու պահապանը մեր կեանքին և գործերուն:

Ա. Գ.